

ERLA ERLENDSDÓTTIR
HÓLMFRÍÐUR GARÐARSDÓTTIR
NÚRIA FRÍAS JIMÉNEZ
HÁSKÓLA ÍSLANDS

Drög að kortlagningu spænsku á Íslandi¹

Inngangur

Frá alda öðli hefur fólk notað móðurmál sitt utan heimalandsins. Fyrir því eru margar ástæður og mætti nefna sem dæmi komu innflytjenda og afkomendur þeirra, þ.e. innflytjendur af annarri og þriðju kynslóð, og svo einstaklinga með erlendan bakgrunn (Loureda Lamas og fleiri 2021, 65).² Ef sjónum er beint að spænskri tungu þá er óhætt að fullyrða að málið hafi náð hvað mestri útbreiðslu í kjölfar komu Spánverja til Ameríku í lok 15. aldar og með fólksflutningum þangað frá Spáni næstu aldir á eftir. Hátt hlutfall spænskumælandi fólks í Bandaríkjum Norður-Ameríku endurspeglar þann fjölda innflytjenda sunnan úr álfunni sem hefur komið og sest að í landinu á undanförunum áratugum (Herrera Lima 2012, án bls.; Berglund 2016, án bls.). Margir innflytjendur eru ólöglegir og fyrir vikið hefur reynst örðugt að henda reiður á fjölda þeirra sem hafa spænsku að móðurmáli í Bandaríkjunum og þeirra sem búa að hæfni og/eða

1 Til rannsóknarverkefnisins fengust styrkir frá rektor Háskóla Íslands, dr. Jóni Atla Benediktssyni, og frá kjöræðismanni Spánar á Íslandi, Ingu Lind Karlsdóttur. Þessir styrkir gerðu höfundum kleift að taka þátt í evrópska rannsóknarverkefninu sem hér er greint frá með samantekt gagna til að kortleggja spænskukunnáttu á Íslandi. eru styrktaraðilunum færðar hugheilar þakkir fyrir stuðninginn.

2 Benda má á að örtungumál eins og íslenska á sér málsamfélag utan landamæra. Með íslensku vesturförunum barst íslensk tunga til Norður-Ameríku og þar finnst afbrigði hennar sem kallast vesturíslenska (Birna Arnbjörnsdóttir, Þráinn Höskuldsson og Úlfar Bragason 2018).

færni í málinu og tilheyra annarri eða þriðju kynslóð innflytjenda (Belpoliti og Bermejo 2019, 8–24).³

Tileinkun spænsku sem erlends máls hefur vaxið fiskur um hrygg á Íslandi á undanförunum áratugum og fyrir bragðið má gera ráð fyrir að einhver hluti þjóðarinnar hafi vald á spænsku, allt frá því að hafa grunnþekkingu í málinu upp í að hafa tiltölulega góð tök á því. Þá hefur innflytjendum frá Spáni og öðrum spænskumælandi löndum farið fjölgandi, einkum í kjölfar efnahagshrunsins og kreppunnar árið 2008. Einnig má í þessu samhengi nefna aukinn fjölda innflytjenda frá löndum eins og t.d. Kólumbíu og Venesúela sem hafa leitað hælis á Íslandi vegna stjórn málaástandsins í heimalandinu.⁴ Með aukinn straum innflytjenda frá spænskumælandi löndum í huga og vinsældir spænsku sem erlends máls í framhaldsskólum er eðlilegt að velta því fyrir sér hversu margir geti tjáð sig á spænsku á Íslandi. Að sama skapi má spyrja hver staða spænsku sé í hópi þeirra tungumála sem eru töluð á Íslandi og hvort hlutfall spænskumælandi fólks sé álíka og gengur og gerist á hinum Norðurlöndunum eða í öðrum löndum Evrópu.

Hér í greininni er fjallað um samevrópskt rannsóknarverkefni sem hverfist um kortlagningu spænsku í Evrópu, þar á meðal á Íslandi. Markmið verkefnisins er að grafast fyrir um stöðu tungunnar í álfunni og freista þess að draga upp heildstæða mynd af notkun hennar utan Spánar. Forgöngumenn rannsóknarverkefnisins eru fræðimennirnir Francisco Moreno Fernández, Óscar Loureda Lamas og Johannes Kabatek og tilheyra þeir Rannsóknarstofu í íberamerískum fræðum (sp. *Centro de Estudios Iberomericanos*) við Háskólann í Heidelberg, Þýskalandi, og Háskólanum í Zürich í Sviss. Menningarmálastofnun Spánar, Cervantes-stofnunin, kemur að útgáfu og dreifingu niðurstaðna rannsóknarhópanna í hinum ýmsu löndum. Verkefnið sprettur af þeirri tilgátu að spænskt mál hafi haslað sér völl vegna þátta eins og menningarlegs mikilvægis þess á heimsvísu og vinsælda spænsku

3 Til frekari upplýsinga má benda á samantekt GMDAC (Global Migration Data Analysis Centre) frá 2021 um innflytjendur í Bandaríkjunum. Sjá: <https://www.migrationdataportal.org/es/regional-data-overview/datos-migratorios-en-america-del-norte>

4 Samkvæmt upplýsingum frá Útlendingastofnun komu rúmlega 60 manns, aðallega konur og börn, frá Kólumbíu á árunum 2005–2007 og mörg hundruð manns hafa komið frá Venesúela frá árinu 2020. Til frekari upplýsinga sjá: <https://utl.is/index.php/um-utlendingastofnun/toelfraedhi/toelfraedhi-verndarsvidhs>. Sjá enn fremur upplýsingar á heimasíðu stjórnarráðsins: <https://www.stjornarradid.is/verkefni/utlendingar/flottafolk/fjoldi-flottamanna/>

sem erlends tungumáls á undanförunum áratugum. Hafa ber í huga að spænska er töluð sem opinbert tungumál í þremur heimsálfum og er talið að málhafar séu hátt í 500 milljónir nú á dögum (Loureda Lamas og fleiri 2020, 14). Tilgangurinn með þessari viðamiklu rannsókn er, eins og áður sagði, að bregða upp mynd af stöðu spænsku í Evrópu um þessar mundir og grafast fyrir um ástæðu þeirrar stöðu. Vonast er til að verklag og aðferð sú sem allir rannsóknarhóparnir fylgja, ásamt skipulegri úrvinnslu gagna, geri kleift að kortleggja spænskukunnáttu í álfunni og á Íslandi og bera saman niðurstöður á milli Norðurlanda annars vegar og einstakra landa Evrópu hins vegar.

Gagnaöflunin og greining gagnanna er í höndum rúmlega 30 sérfræðinga og fræðimanna. Þeim er skipt í nokkra verkefnahópa og mynda þar með stórt samstarfsnet. Sumir þessara hópa einbeita sér að einu tilteknu landi eins og franskir rannsóknarhópurinn,⁵ sá ítalski,⁶ sá portúgalski og svissneski. Aðrir hópar beina sjónum að nokkrum löndum sem tengjast menningarsögulega, til að mynda Benelux-löndunum sem og Bretlandi og Írlandi. Og þá eru hópar sem hafa á hendi Mið-Evrópu,⁷ Suðaustur-Evrópu⁸ og Austur-Evrópu.⁹ Íslensku þátttakendurnir mynda hóp með fræðimönnum frá hinum Norðurlöndunum en fyrir hópnum fer Linda Flores Ohlson, Háskólanum í Gautaborg. Í hópnum eru fræðimenn frá Osló, Stokkhólmi, Árósum, Kaupmannahöfn, Reykjavík og Tampere.

Gögn og niðurstöður rannsóknarverkefnisins verða gefin út á bók í ritröðinni Kortlagning spænsku í Evrópu. Fyrsta bindið í ritröðinni hefur þegar komið út með titlinum Kortlagning spænsku í Þýskalandi (sp. *Demolingüística del español en Alemania*, 2020) og áður en langt um líður mun annað hefti ritraðarinnar koma út en það ber titilinn Kortlagning spænsku í Sviss (sp. *Demolingüística del español en Suiza*, 2022). Í árslok 2022 er svo gert ráð fyrir að rit um kort-

5 Hópurinn rannsakar spænskuna í Frakklandi, Andorra og Mónakó.

6 Rannsóknin nær til Ítalíu, San Marínó og Vatíkansins.

7 Austurríki, Slóvakía, Ungverjaland, Pólland og Tékkland.

8 Albanía, Bosnía og Hersegóvína, Búlgaría, Kýpur, Króatía, Slóvenía, Grikkland, Norður-Makedónía, Malta, Moldavía, Svartfjallaland, Rúmenía, Serbía og Tyrkland.

9 Rússland, Armenía, Aserbaídsjan, Hvíta-Rússland, Eistland, Georgía, Kasakstan, Lettland, Litháen og Úkraína. Sökum stríðsátaka í Úkraínu liggja rannsóknir þar á þessu sviði niðri um þessar mundir og má gera ráð fyrir að niðurstöður rannsókna frá þessu svæði verði með þeim síðustu sem verða gefnar út.

lagningu spænsku í Portúgal líti dagsins ljós. Í öllum þessum ritum er fjallað um rannsóknarverkefnið, niðurstöður þess, greiningu gagna og túlkun á stöðu spænskunnar á viðkomandi svæði. Textunum fylgja kort, töflur og myndir.¹⁰

Bygging þessarar greinar er með eftirfarandi hætti: Í fyrsta lagi er gerð grein fyrir fræðasviðinu sem myndar umgjörð um rannsóknarverkefnið, þ.e. *demolingüística* (sp.) sem við kjósum að kalla *lýðfræðimálvísindi* og *lýðfræðileg málvísindi* á íslensku. Fjallað er um upphaf rannsókna á þessu sviði og tengsl þeirra við önnur fræðasvið. Því næst er meginrannsóknin kynnt og aðferðinni sem allir rannsóknarhóparnir fylgja gerð skil í stuttu máli. Þá eru valdir þættir sem lúta að rannsóknarverkefninu á Íslandi reifaðir. Í lokaorðum er stutt samantekt.

1. Lýðfræðimálvísindi: afmörkun, markmið og fagorðaforði

Eins og áður var vikið að er Moreno Fernández einn þeirra fræðimanna sem fer fyrir rannsóknarverkefninu um kortlagningu spænsku í Evrópu. Hann hefur um langt árabil haft forystu um rannsóknir í lýðfræðilegum málvísindum í spænskumælandi löndum heims, einkum á Spáni. Moreno Fernández bendir á að rannsóknir á þessu sviði falli alla jafna undir meginindlegar rannsóknir þar sem byggt er á lýðfræðilegum upplýsingum með það fyrir augum að fá yfirlit yfir stöðu tungumála og í þessu rannsóknarverkefni yfir stöðu spænsku í Evrópu (2014, 19–20), það er að segja hversu margir tala spænsku að einhverju marki utan spænskumælandi málsamfélaga, hver er bakgrunnur þessa fólks, m.a. aldur, kyn o.fl. Einnig er leitað svara við því hvar, hvernig og hvers vegna þessir einstaklingar tala og læra spænsku. Fræðasviðið sem myndar umgjörð um rannsóknarverk-

10 Í júlí 2021 var fyrsta málþingið um rannsóknina haldið rafrænt í því skyni að kynna fyrstu niðurstöður hennar meðal þátttakenda og ræða ýmsar hliðar verkefnisins. Samanburður á fyrstu niðurstöðum hinna mismunandi verkefnahópa bentu til þess að útbreiðsla spænsku ætti sér ekki stað með sama hætti milli landa og landsvæða. Athygli vakti framlag rannsóknarhópsins frá Bretlandi og Írlandi þar sem honum varð tíðrætt um útgöngu Bretlands úr ESB, sem mun væntanlega hafa áhrif á búferlaflutninga og skipulag í menntamálum til lengri tíma litið og kann þá að breyta sviðsmyndinni töluvert. Norræni rannsóknarhópurinn stefnir að því að kynna helstu niðurstöður frá Norðurlöndunum á málþingi árið 2023.

efnið er ekki sjálfstætt að því leyti að það má telja sem undirsvið annars vegar lýðfræði og hins vegar félagslegra málvísinda og félagsmálvísinda. Lýðfræði, eða manntalsfræði, telur fjölda einstaklinga á afmörkuðum svæðum; lýðfræðileg málvísindi hverfast um að telja fjölda málhafa ákveðins tungumáls á tilteknu svæði.

Fyrstu rannsóknir á sviði lýðfræðimálvísinda voru gerðar í frönsku-mælandi Kanada á sjöunda áratug síðustu aldar. Markmið rannsóknarinnar var að kanna stöðu frönsku í landinu og hvort einhverjar breytingar eða þróun hefði orðið í hópi tvítyngdra í Quebec-héraði (Torres i Pla 2011, 184). Í rauninni er hægt að kortleggja tungumál á hvaða landsvæði sem er en það er þó einkum á tvítyngdum eða fjöltyngdum svæðum sem slíkar rannsóknir og gagnasöfnun fer fram sökum þess að þar ríkir áhugi á að kanna stöðu minnihlutamála í málsamfélaginu. Þannig hafa rannsóknir á stöðu frumbyggjamála í Rómönsku-Ameríku¹¹ aukist á síðustu árum og rannsóknir af þessu tagi hafa jafnframt verið gerðar á þeim svæðum Spánar þar sem töluð eru tvö tungumál.¹² Í Katalóníu, til dæmis, þótti mönnum brýnt að kanna stöðu katalónsku og hversu víðtæk notkun hennar væri í sjálfstjórnarhéraðinu, einkum í ljósi þess að í fyrsta lagi var bannað að nota málið í skólakerfinu um langt skeið á tímum einræðis í landinu (1939–1975) og í öðru lagi vegna straums innflytjenda frá öðrum héraðum Spánar (Torres i Pla 2011, 185). Á Spáni var fyrsta vísindalega rannsóknin af þessu tagi gerð árið 1998 og í kjölfarið birt Cervantesstofnunin niðurstöðurnar í fyrsta ársriti sínu, *Español en el mundo* (Spænska í heiminum). Í þessum ársritum eru birtar samantektir sem lýsa stöðu tungunnar í ýmsum geirum atvinnulífsins og samfélagsins, svo sem á sviði tækni og vísinda, í alþjóðlegum stofnunum og í fjölmiðlum, ásamt því að fylgjast með þróun tungunnar á ákveðnum landsvæðum og löndum, t.d. í Bandaríkjunum og í Brasilíu.¹³

11 Helstu frumbyggjamál í Suður- og Mið-Ameríku eru quechua, aymara, guaraní og mapudungun. Í Mexíkó, sem telst landfræðilega til Norður-Ameríku, eru helstu frumbyggjamálin náhuatl og maya-mál. Sjá: <https://www.statista.com/statistics/1058273/latin-america-share-indigenous-language-speakers-country/> og kortlagningu Crevels og Muysken um fjölda málhafa hinna mýmörgu frumbyggjamála sem töluð eru í Bólivíu.

12 Sem dæmi má nefna að rannsóknarstofan Centre de Recerca en Sociolingüística i Comunicació (CUSC), sem starfar við Háskólann í Barcelona, helgaði ársrit sitt (15) stórrí rannsókn á þessu sviði: *LSC-Llengua, Societat i Comunicació*. Í Baskalandi er það í höndum rannsóknarstofunnar *Soziolingüística Klusterna* að rannsaka og kynna niðurstöður á kortlagningu basknesku sem um þessar mundir er verið að efla og breiða út.

13 Í umræddu riti birtust úttektir á stöðu spænsku á Íslandi árin 2004, 2007 og 2017.

Hvað varðar hugtakanotkun í rannsóknarverkefnum og í gögnum útgefnum af forsvarsmönnum þess hefur heitið *demolingüística* orðið fyrir valinu. Í þessu samhengi má benda á að á þessu sviði eru einnig notuð hugtökin *demografía lingüística*, 'lýðfræðileg málvísindi', og *demografía de la lengua*, 'lýðfræði tungumálsins'. Í ensku, t.d. í Kanada, er heitið *demolinguistics* almennt notað,¹⁴ í Ástralíu, Suður-Afríku og á Indlandi hefur *language demography* orðið fyrir valinu, og þriðja útgáfan *demography of language* kemur fyrir í skrifum belgíska sérfræðingsins Verdoodt (1998). Ekki er um auðugan garð að gresja þegar kemur að því að leita í hugtakasmíðju þessara fræða á Íslandi. Í íslensku rannsókninni kom til greina að nota heitið *málvísindaleg lýðfræði* og fylgja orðsmíði eins og *félagsleg lýðfræði* (Halldóra Lena Christians 2022) eða *félagslýðfræði* (Erla S. Kristjánsdóttir, Inga Mínelgaite og Thora Christiansen 2019). Einnig kom til álita að nota *lýðfræðimálvísindi* að fyrirmynd hugtaka eins og *félagsmálvísindi* þar sem nálgunin í rannsókninni er á málvísindalegum nótum og varð sú nafngift fyrir valinu.

Lýðfræðimálvísindi nýta sér tölfræðilegar upplýsingar lýðfræðinnar. Hins vegar er það svo að manntöl og aðrar skráningar innihalda alla jafna ekki upplýsingar um þau tungumál sem skráðir einstaklingar tala, en slíka vitneskju er helst að fá með sérsniðnum könnunum og spurningalistum sem lagðir eru fyrir fólk. Það er í rauninni æskilegasta aðferðin þar sem ekki er hægt að reida sig á að viðunandi niðurstöður fáiast ef einungis er miðað við íbúatölu ákveðins landsvæðis. Þetta er hins vegar afar kostnaðarsöm aðferð og tímafrek þar sem nauðsynlegt er að fá hátt hlutfall íbúa til að taka þátt í könnuninni eigi hún að vera marktæk.

Eins og á öðrum sviðum vísinda þá þurfa lýðfræðimálvísindi að takast á við ýmsa kenningarlega og tæknilega annmarka ásamt því að glíma við takmarkanir aðferðafræðilegs eðlis og við greiningu gagna (Moreno Fernández 2014). Ef styðjast á við manntöl þegar afmarka á íbúafjölda ákveðins svæðis vakna ýmsar spurningar, eins og t.d. hvort gert sé ráð fyrir því að eldri borgarar dvelji á einu svæði hluta ársins og öðru svæði hinn hluta þess, það er hvort þeir séu tvítaldir. Á að telja þá einstaklinga sem dvelja til lengri tíma á ákveðnu svæði án

14 Í Quebec hafa hugtökin *demolinguistique*, *démographie de la langue* og *démographie linguistique* verið notuð (Torres í Pla 2011, 184).

dvalarleyfis (Spánverjar á Íslandi, Íslendingar á Spáni)? Aðrir þættir sem geta valdið vandkvæðum eru skilgreiningar á því hvað sé *tungumál* og hvað *mállýska*, *margtyngi* einstaklings, o.s.frv. Hörgull á manntali í sumum löndum torveldar einnig rannsóknir (Sorolla Vidal 2012, 14). Einnig má nefna að ónákvæm skráning í Þjóðskrá getur skekkt myndina og standa margir verkefnahópar frammi fyrir því að þurfa að leita á önnur mið til að afla upplýsinga. Fyrir vikið má gera ráð fyrir að niðurstöður rannsóknarinnar verði ekki eins nákvæmar og æskilegt væri. Þetta á meðal annars við um skráningar á Íslandi og væri óskandi að Þjóðskrá og Hagstofa Íslands geri í framtíðinni bragarbót á því og skrái móðurmál innflytjenda sem og móðurmál foreldra þeirra.

Eins og áður sagði eru það einkum tvítýngd eða margtýngd samfélög sem hafa sérstakan áhuga á upplýsingum af því tagi sem lýðfræðimálvísindi draga fram. Fræðimenn eins og t.d. Sorolla Vidal (2012, 9) telur að það gæti reynst athyglisvert að skoða samfélög þar sem samsetning íbúa er einsleit með það í huga að þar er tjáskiptahæfnin með ólíkum hætti, hugmyndafræðin öðruvísi og staða málafríðgæða önnur. Í litlu málsamfélagi eins og því íslenska væri áhugavert að leggja fyrir kannanir með það að markmiði að grafast fyrir um móðurmál þeirra sem mynda fjölbreytt tungumálasamfélag landsins og kanna málfærni þeirra íbúa sem hafa annað móðurmál en íslensku.¹⁵

2. Aðferðafræði

Eins og þegar hefur komið fram nær rannsóknarverkefnið sem hér er fjallað um til margra landa. Hvert og eitt þeirra hefur sína þjóðfélagskipan og sín sérkenni, fyrir vikið er brýnt að fylgja sömu viðmiðum í öflun gagna og nota sömu aðferðir við úrvinnslu þeirra svo að tryggja megi samræmi og samanburðarhæfni á milli landa og landsvæða í Evrópu. Í rannsókninni er aðferðum Moreno Fernández og Otero Roth fylgt en þeir reifuðu þær fyrst í riti árið 1998 og síðar í fræðigreinum í upphafi 21. aldar (2006, 2007; Moreno Fernández

15 Það er að segja erfðamál málfarfanna.

2014). Áður en lengra er haldið er rétt að gera stuttlega grein fyrir helstu hugtökum og heitum sem lýsa nálguninni sem býr að baki rannsóknaraðferðinni. Ljóst má vera að mikilvægt er að samræmi sé í merkingu og notkun hugtaka og heita sem stuðst er við hjá hinum ýmsu verkefnahópum í rannsóknarnetinu svo að unnt sé að greina gögn og túlka þau á vísindalegan hátt þvert á landamæri þjóða.

Málbafi er lykilhugtak í lýðfræðimálvísindum. Málfafinn sem er í brennidepli í þessari rannsókn útleggst sem *íslenskur málfafi sem talar spænsku*. Hér er annars vegar átt við þann sem kann eða notar spænsku á Íslandi (= spænskumælandi á Íslandi) og hins vegar þann sem hefur íslenskt ríkisfang og býr í spænskumælandi landi (= Íslendingur sem talar spænsku). Rétt er að benda á að skiptar skoðanir eru um hvernig beri að skilja hugtakið „spænska“ eða „spænsk tunga“. Moreno Fernández og Otero Roth (1988, 2006) telja að setja megi öll svæðisbundin afbrigði spænsku undir sama hatt, hvort sem málið er talað í Evrópu, Ameríku eða Afríku,¹⁶ eða hvort um ræðir kreólamál, sem byggir á spænskum grunni,¹⁷ eða gyðingaspænsku (sp. *judeoespañol*) sem fyrirfinnst í ýmsum afbrigðum víða um veröld.¹⁸ Helstu rök þeirra eru sú að spænska, ólíkt ýmsum öðrum tungumálum, sé með svipuðu formi í hinum víðfeðma spænskumælandi heimi, einkum þegar litið er til staðalmálsins, og hafi öll helstu einkenni *koinemáls* eða mállýskusamfellu. Í rannsókninni er þessi skilgreining þeirra höfð til hliðsjónar.¹⁹

Annað lykilhugtak í fræðunum sem lýtur að flokkun málfafa er *hæfnisvið*. Hér er átt við færni málfafa, þ.e. þá hæfni að nota tungumálið á réttan og vídeigandi hátt í tjáskiptum almennt. Móðurmálshafar hafa alla jafna fullkomið vald á móðurmálinu. Öðrum sem ekki hafa fullt vald á spænsku er skipað á ýmis færnistig. Rétt er að nefna einnig hugtakið *móðurmálshafi* en í þessari rannsókn er stuðst við útskýringu Swann og fleiri (2004, sjá *native speaker, language*) þar

16 Í Miðbaugs-Gíneu og Marokkó.

17 Til dæmis papiamento á eyjunum Arúba, Bonaire og Curaçao í Karíbahafi, palenquero í Kólumbíu og chabacano á Filippseyjum.

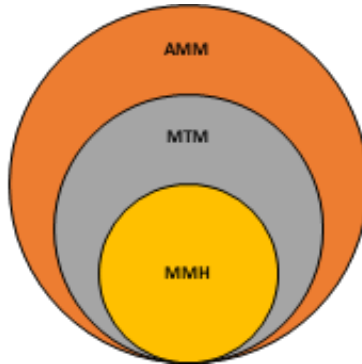
18 Spænskum gyðingum (sp. *sefardíes*) var gert að taka kristna trú eða yfirgefa Spán árið 1492. Þeir sem fóru úr landi settust m.a. að í Marokkó og í Tyrkjaveldi. Enn þann dag í dag fyrirfinnst samfélög spænskra eða sefardískra gyðinga, t.d. í Grikklandi og Tyrklandi, sem tala og skrifa afbrigði spænsku sem kallast m.a. *judeoespañol* eða *lengua sefardí*.

19 Bravo García notar hugtakið *español internacional*, eða alþjóðleg spænska (2008).

sem heitið er skilgreint sem sá einstaklingur sem tileinkar sér ákveðið tungumál, eða afbrigði þess, með eðlilegum hætti á máltökuskeiðinu, innan veggia heimilisins, í málsamfélaginu eða með skólagöngu.

Hvað snertir stöðu spænsku sem „alþjóðlegs tungumáls“ þá ein-skorðast gagnaöflunin ekki einungis við málhafa sem hafa spænsku að móðurmáli, fyrsta máli, aðalmáli eða ríkjandi máli, heldur nær hún einnig til þeirra sem eru að tileinka sér málið, eru að týna niður málinu,²⁰ eru tvítyngdir og hafa spænsku sem sitt annað móðurmál, nota málið atvinnu sinnar vegna eða við ákveðnar kringumstæður (Moreno Fernández 2020, 92).

Hvað varðar *lyðfræðileg málvísindi*, þ.e. hvernig málhafar eru taldir og flokkaðir, þá er í rannsóknarverkefninu unnið með þeim hætti að málhafar eru flokkaðir eftir færnistigum sem myndrænt má setja upp í hringrit þar sem koma saman þrjú hjámiðja hringir: Innstur er kjarninn, þá er innri hringur sem umlykur innsta hringinn og síðan sá þriðji og ysti sem umlykur báða hringina að hluta (mynd 1).

Mynd 1: Skipting málhafa.

Samkvæmt Moreno Fernández og Otero Roth (2006, 16) vísar hver hringur til stöðu málhafa í menginu spænskumælandi málhafar. Í innsta hring falla móðurmálshafar, eða MMH. Undir miðhring heyrja málhafar með takmarkaða málfærni, eða MTM. Í ysta hring eru þeir sem hafa tileinkað sér eða eru að tileinka sér málið, eða AMM. Þannig samanstandur þetta málamengi fyrst og fremst af virkum

20 Þ.e. fyrning málakunnáttu.

málnotendum, eða VMN, úr hópi MMH og þar við bætast þeir málnotendur sem falla í MTM og AMM, samkvæmt formúlunni: $VMN = MMH + (MTM + AMM)$.

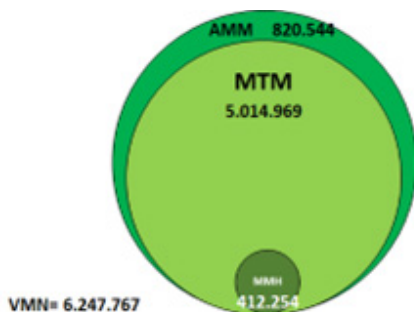
Tafla 1: Flokkar málhafa í samfélagi.

Skammstafanir	Merking skammstafana
MMH	Móðurmálshafar
MTM	Málhafar með takmarkaða málfærni
AMM	Annars máls málhafar (tileinkun spænsku sem annars máls)
VMN	Virkir málnotendur

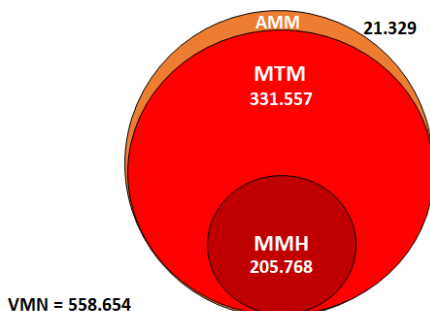
Niðurstöður gagnagreiningarinnar má nálgast frá tveimur sjónarhornum: annars vegar gefa þær vissa heildarmynd og hins vegar ákveðna deildarmynd (Moreno Fernández 2020; Loureda Lamas og fleiri 2020). Skýringarmyndin með hringjunum gefur tiltekna heildarmynd og gerir kleift að bera saman niðurstöður á alþjóðavísu og án sértæks samhengis. Sem dæmi má benda á niðurstöður frá annars vegar Þýskalandi²¹ (mynd 2) og hins vegar frá Sviss²² (mynd 3). Athyglisvert er að sjá hlutfall hvers hóps fyrir sig á báðum svæðum því í Sviss eru málhafar með móðurmálsfærni hlutfallslega fleiri en í Þýskalandi. Þessi niðurstaða gefur vísbendingu um hvað koma muni, þ.e. að samsetning hringritsins verði með mismunandi hætti milli landa þegar fram líða stundir.

21 Árið 2020 var íbúatalan í Þýskalandi 83.019.213 (Loureda Lamas og fleiri 2020, 13).

22 Í Sviss var íbúatalan 8.670.300 þann 31. desember 2020 (Schweizerische Eidgenossenschaft).

Mynd 2: Þýskaland.

Mynd 3: Sviss.

Á hinn bóginn gerir deildarmyndin okkur mögulegt að greina ýmsa þætti sem lúta að einkennum málfæra, svo sem einstaklinga eða hópa með móðurmálsfærni eða erfðamálsfærni, annarsmálsnema á ýmsum færnistigum og hópa sem af ýmsum ástæðum búa yfir takmarkaðri málfærni (Moreno Fernández og Otero Roth 2006).

Þess ber að geta að helsta heimild verkefnahópanna eru hagstofur viðkomandi landa. Í tilfalli rannsóknarinnar á Íslandi er Hagstofa Íslands (hagstofa.is) mikilvægasti upplýsingabrunnurinn.²³ Allir verkefnahóparnir á Norðurlöndunum miða við dagsetninguna 31. desember 2019, eða 1. janúar 2020, þ.e. rannsóknin nær einungis til ársins 2019, en það er gert til þess að hægt sé að draga upp mynd af fjölda spænskumælandi íbúa á Norðurlöndunum á sama tímabili. Þess ber þó að geta að skoðaðar eru upplýsingar frá fyrri árum

23 Þess ber að geta að hjá Hagstofu Íslands koma ekki fram nákvæmar upplýsingar um móðurmál innflytjenda. Það verður að teljast afar bagalegt því það getur skekkst myndina þegar sambærilegar rannsóknir eiga í hlut. Æskilegt er að sú bragarbót verði gerð á skráningu að móðurmál innflytjenda sem og móðurmál foreldra þeirra verði skráð.

í þeim tilgangi að geta rýnt í sögulega þróun valdra málhópa, ef svo ber undir.

Í næsta kafla verður sjónum beint að fyrstu niðurstöðum rannsóknarinnar á Íslandi og stakir þættir skýrðir nánar. Ekki er loku fyrir það skotið að heimsfaraldurinn setji strik í reikninginn hjá sumum verkefnahópum, m.a. þeim norræna, því ekki er ólíklegt að ýmislegt hafi breyst hvað varðar búferlaflutninga og fjölda innflytjenda sem síðar á eftir að endurspeglast í tölfræðilegum rannsóknum á mannfjölda og hafa áhrif á þessa rannsókn í lýðfræðimálvísindum. Það verður tíminn hins vegar að leiða í ljós.

3. Kortlagning spænsku á Íslandi: Nokkur dæmi

Tengsl annars vegar Íslands og hins vegar Spánar og spænskumælandi landa Ameríku hafa verið af ýmsum toga í tímans rás. Má hér einkum nefna menningarleg og pólitísk tengsl en mikilvægust eru tengslin á sviði verslunar og viðskipta, einkum hvað varðar útflutning á tæknibúnaði til fiskvinnslu, veiðarfærum og fiski, og innflutning á matvöru, víni og ávöxtum. Spánn hefur um áraraddir verið vinsæll áfangastaður meðal Íslendinga allan ársins hring en þangað leita þeir gjarnan í fríum sínum til að spila golf, ganga á fjöll og um píligrímsvegi, og njóta veðurbliðu og gestrisni Spánverja (Erla Erlendsdóttir og Karl Jóhannsson 2020). Ferðalög Íslendinga til landa í Mið- og Suður-Ameríku eru til marks um áhuga á menningu, mannlífi og sögu álfunnar, en tengsl við lönd hennar má rekja allt til fyrri hluta 20. aldar. Um það vitnar 90 ára stjórn málasamband við Chile, sem fagnað er í ár, og viðskiptatengsl við lönd eins og Argentínu, Brasilíu og Mexíkó frá því um miðja 20. öld.

3.1 Málnotendur sem hafa spænsku að móðurmáli (MMH)

Eins og vikið var að hér í upphafi greinarinnar þá stendur rannsóknin ennþá yfir og endanlegar niðurstöður hennar liggja ekki fyrir. Fyrir þær sakir er ekki unnt að draga endanlegar ályktanir af henni heldur

verður hér gerð grein fyrir helstu þáttum hennar og leitast við að útskýra helstu viðfangsefni sem íslenski rannsóknarhópurinn þarf að kljást við.

Fyrsti hópurinn sem sjónir beinast að eru einstaklingar sem hafa spænsku alfarið á valdi sínu. Þeir deilast í eftirfarandi hópa eftir uppruna og bakgrunni:

MMH1 – Spænskumælandi innflytjendur sem ekki hafa íslenskt ríkisfang.

MMH2 – Erfðamálsfélafar af annarri innflytjendakynslóð sem eru í tengslum við umhverfi sem hefur stuðlað að tileinkun og viðhaldi spænsku.

MMH3 – Spænskumælandi innflytjendur með íslenskt ríkisfang.

MMH4 – Spænskunemendur sem hafa náð færnistigi C1 samkvæmt Evrópurammanum (mjög færir málfarar í öðru máli).

Fyrsti hópurinn (MMH1) eru einstaklingar með móðurmálsfærni. Hér undir falla allir spænskumælandi innflytjendur sem eru skráðir í landinu en hafa ekki íslenskt ríkisfang. Einstaklingar frá spænskumælandi landi eru ekki endilega móðurmálsfarar en hafa spænsku fullkomlega á valdi sínu þar sem þeir hafa tileinkað sér málið frá blautu barnsbeini og innan veggja heimilisins, í samskiptum við aðra meðlimi málsfélagsins, eða í skóla (Swann og fleiri 2004).

Hinn 1. janúar 2020 bjuggu 1.676 spænskumælandi innflytjendur á Íslandi sem ekki voru með íslenskt ríkisfang (hagstofa.is), um 0,04% þjóðarinnar, en íbúatala landsins var þá 364.134 (hagstofa.is). Flestir þessara innflytjenda voru frá Spáni, eða 1.136, þ.e. um 0,03% þjóðarinnar. Eins og fram kemur hjá Loureda Lamas og félögum (2021, 69) er ástæðan fyrir flutningum Spánverja innan Evrópu ekki einungis landfræðileg nálægð, sem dregur úr kostnaði við búferlaflutninga, heldur einnig ýmsar ytri aðstæður sem auðvelda flutninga ásamt ýmsum borgaralegum réttindum sem draga úr áhættunni við það að flytja sig um set, t.d. ákvæði um frjálst flæði fólks/vinnuafns milli landa innan evrópska efnahagssvæðisins þar sem innflytjendum eru tryggð ákveðin réttindi. Þess má geta að Hagstofa Íslands notar í gögnum sínum tvær breytur: önnur er ríkisfangið og hin er upp-

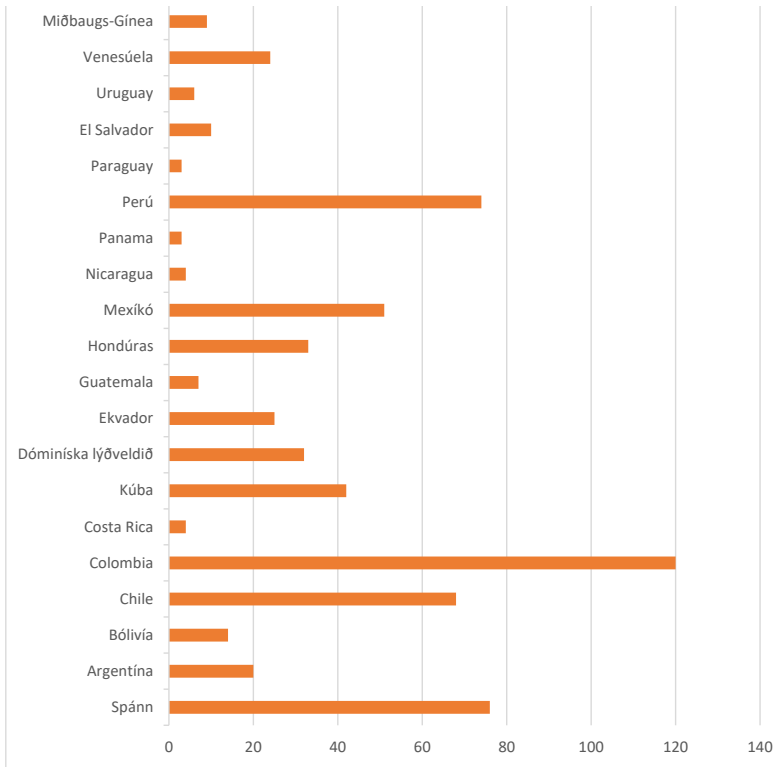
runaland/fæðingarland. Gera má ráð fyrir að fyrrnefnda breytan sé nákvæmari og ábyggilegri fyrir rannsóknarverkefnið sem hér er unnið að vegna þess að einstaklingur getur af ýmsum ástæðum hafa fæðst í öðru landi þar sem hið opinbera mál getur verið það sama og móðurmál hans eða ekki. Þegar kemur að því að draga saman upplýsingar um þennan hóp þá reynist auðvelt að fá vitneskju um aldur og kyn innflytjenda hjá Hagstofu Íslands en stofnunin gefur aftur á móti engar upplýsingar um hjúskaparstöðu, ástæður fyrir búferlaflutningum, menntun, atvinnu og lengd dvalar eða búsetu. Þá vantar einnig allar upplýsingar um móðurmál innflytjenda og foreldra þeirra, eins og áður var vikið að. Til gamans má geta þess að í eldri lýðfræðimálvísindarannsókn Morenos Fernández og Oteros Roth (2006) voru sýndar niðurstöður úr greiningu gagna frá ýmsum löndum, m.a. Íslandi. Í þá tíð voru 657 spænskumælandi innflytjendur í landinu, bæði frá Spáni og spænskumælandi Ameríku. Hér blasir við að veruleg breyting hefur orðið á fjölda innflytjenda frá spænskumælandi löndum undanfarinn rúman áratug, hann hefur tvöfaldast miðað við nýlegar tölulegar upplýsingar frá Hagstofu Íslands.

Þá skal nefna hóp annarrar kynslóðar innflytjenda sem hefur tekist að varðveita móðurmál sitt (MMH2). Þessa einstaklinga má flokka í efsta færnistig, a.m.k. þegar kemur að munnlegri tjáningu. Í gögnum Hagstofu Íslands er að finna upplýsingar um börn í leikskóla sem hafa annað móðurmál en íslensku. Ef gluggað er í þessar tölur og tvö ár tekin sem dæmi þá voru árið 1998 30 börn skráð með spænsku að móðurmáli en árið 2020 voru þau orðin 127. Rétt er að hafa í huga að það er erfitt að fullyrða nokkuð um færni þessara einstaklinga, og gagnstætt því sem gengur og gerist í Svíþjóð er móðurmálskennsla ekki skylda í íslenska skólakerfinu (Emilsson Peskova og Hanna Ragnarsdóttir 2018, 13). Samtökin Móðurmál, samtök um tvítýngi, sem voru stofnuð árið 1994, bjóða upp á spænskukennslu en ekki öll börn sem tala spænsku heima hjá sér sækja tíma hjá samtökunum (Emilsson Peskova 2022).

Undir þriðja hópinn (MMH3) falla þeir spænskumælandi innflytjendur sem hafa íslenskt ríkisfang. Samkvæmt Hagstofu Íslands trónir Spánn ekki efst á lista yfir upprunaland innflytjenda frá

hinum spænskumælandi heimi heldur Kólumbía.²⁴ Má vera að skýringin sé sú að innan evrópska efnahagssvæðisins er kveðið á um frjálst flæði fólks á milli landa sem gerir ókleift að fylgjast náið með flutningum og hreyfingum Spánverja. Ef þróun mála er skoðuð þá hefur innflytjendum frá spænskumælandi löndum sem hafa fengið ríkisborgararétt fjölgað, t.d. Kólumbíumönnum á árunum frá 2011 til 2013, og Chilebúum árið 2007 (Hagstofa Íslands).

Tafla 2. Veiting íslensks ríkisborgararéttar 1991–2020 (Hagstofa Íslands 2022).²⁵

24 Í ársskýrslum Útlendingastofnunar er sett fram ítarleg tölfræðileg greining á umsóknum, leyfisveitingum, forsendum leyfa, hlutfalli umsókna, samþykktu eða synjana, o.s.frv. Sjá: <https://utl.is/um-utlendingastofnun/arsskyrslur>. Á heimasíðu Hagstofu Íslands er áhugaverðar upplýsingar um búferlaflutninga til og frá Íslandi. Þar kemur m.a. fram að árið 2020 fluttu 7.711 manns með erlent ríkisfang til landsins. Sjá: <https://www.hagstofa.is/talnaefni/ibuar/buferlaflutningar/millilanda/>

25 Vegna fjölgunar umsækjenda um alþjóðlega vernd frá Venesúela á síðustu árum er fyrirsjáanleg breyting á íbúasamsetningu spænskumælandi hér á landi í náginni framtíð. Sjá nýlega grein eftir Arnar Þór Ingólfsson í *Kjarnanum* <https://kjarninn.is/frettir/flottamenn-fra-venesuela-fa-vernd-i-hronnum-efrir-urskurd-kaerunefndar-utlendingamala/> Sjá: https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Ibuar/Ibuar__mannfjoldi__3_bakgrunnur__Rikisfbr/MAN04119.px

Til fjórða hópsins (MMH4) teljast þeir málhafar sem gera má ráð fyrir að hafi mjög gott vald á spænsku. Hér eru á ferðinni löggiltir þýðendur og túlkar, eða nemendur sem hafa útskrifast með háskólagráðu í spænskum fræðum.²⁶ Á Íslandi eru löggiltir þýðendur fámennur hópur og þeir sem útskrifast með BA-próf í spænsku frá Háskóla Íslands ná alla jafna ekki efstu færnistigum, ekki frekar en á hinum Norðurlöndunum. Til þessa hóps teljast þar af leiðandi einungis þeir sem hafa lokið MA-prófi frá Háskóla Íslands (Spænska, Spænskukennsla) eða frá erlendum háskóla.

3.2 Málnotendur með takmarkaða færni í spænsku

Þeir einstaklingar sem heyra undir þennan hóp hafa takmarkað vald á málinu en ráða við að beita því við ákveðnar kringumstæður þegar afmarkað efni ber á góma (Moreno Fernández og Otero Roth 2006, 17). Það getur reynst þrautin þyngri að draga fram einkenni þessa hóps sem gerir það að verkum að grípa þarf til frekari skýringa, þ.e. málhafar í þessum hópi hafa annars vegar ekki sömu færni og móðurmálshafar og hins vegar sækja þeir ekki skipulegt málánám. Þetta er frekar sundurleitur hópur en helstu undirhópar eru eftirfarandi:

MTM1 – Erfðamálsmálhafar af spænsku eða spænskamerísku bergi brotnir, alla jafna af annarri eða þriðju kynslóð innflytjenda, sem hafa ekki lifað og hrærst í umhverfi sem styður við tileinkun móðurmáls foreldra.

MTM2 – Íslendingar sem eru búsettir í spænskumælandi landi.

MTM3 – Innflytjendur frá Suður- og Mið-Ameríku og frá Íberíuskaganum af öðrum uppruna.

MTM4 – Nemendur sem hafa tileinkað sér spænsku og útskrifast úr framhaldsskóla og eru með takmarkaða færni í málinu.

MTM5 – Nemendur sem hafa lært spænsku og útskrifast úr málaskóla og eru með takmarkaða færni í málinu.

26 Í öðrum löndum eru nemendur menningarmálastofnunar Spánar, Cervantes-stofnunarinnar, á færnistigi C1 til C2 samkvæmt Evrópuráttmánum, taldir með. Það á ekki við hér á landi þar sem ekkert Cervantes-setur er starfandi.

Eins og fram kom í kaflanum hér að framan voru málhafar spænsku sem erfðamáls af fyrstu kynslóð flokkaðir sem móðurmálshafar (MMH2). Slíkir málhafar af annarri og þriðju kynslóð flokkast hins vegar hér undir málnotendur með takmarkaða færni í spænsku (MTM1) sökum þess að dregið hefur úr hvötinni til að viðhalda erfðamálinu, og fyrir vikið minnkar færnin nema til staðar sé hvatning til að viðhalda málinu og skipulögð kennsla í boði (Loureda Lamas og fleiri 2021, 70). Eins og áður sagði er framlag Móðurmáls, samtaka um tvítýngi, mikilvægt en stendur ekki öllum málhöfum með spænsku sem erfðamál til boða því að starfsemin fer fram á höfuðborgarsvæðinu. Annað væri upp á teningnum ef málið yrði hluti af námsefni í íslenska skólakerfinu.

Ef athyglinni er beint að hópi tvö (MTM2), þ.e. Íslendingum sem eru búsettir í spænskumælandi landi, þá er hér um að ræða málnotendur sem tileinka sér spænsku í gegnum skólagöngu, félagsleg tengsl í búsetulandinu og félagslega aðlögun (Moreno Fernández 2009). Engar aðgengilegar tölfræðilegar upplýsingar eru til um málfærni þessa hóps. Til að fá einhverja hugmynd um stöðuna var brugðið á það ráð að skoða gögn um lengd búsetu, þ.e. hvort um tímabundna eða varanlega búsetu væri að ræða í hinu spænskumælandi landi. Gögn þessa efnis eða bráðabirgðatölur finnast í gagnasafni Sameinuðu þjóðanna. Þar kemur fram að 1.234 Íslendingar búi í spænskumælandi landi, þar af 1.162 á Spáni.²⁷

Í MTM3-hópnum eru innflytjendur á Íslandi sem koma frá löndum beggja vegna Atlantshafsins en eru með annan bakgrunn, eru t.d. frá Brasilíu eða Portúgal. Þótt ekki sé um fjölmennan hóp að ræða er hann látinn fylgja með hér í rannsókninni þar sem um 2,9% Brasilíumanna og 0,9% Portúgala hafa spænsku á valdi sínu samkvæmt skýrslu Cervantes-stofnunarinnar (*El español en el mundo* 2020). Skortur á frekari gögnum varðandi málfærni þessa hóps veldur því að hann flokkast með þeim sem hafa takmarkaða kunnáttu í málinu.

Hvað varðar tvo síðustu flokkana sem minnst er á að ofan má segja að nokkuð góðar upplýsingar sé að fá hjá Hagstofu Íslands um nemendur sem hafa útskrifast úr framhaldsskólum landsins

27 Erfitt hefur reynt að fá upplýsingar um fjölda þeirra Íslendinga sem búa til lengri eða skemmri tíma á Spáni. Ekki er ólíklegt að talan sé ívið hærri og trúlegt er að á bilinu 4–5.000 Íslendingar dvelji hluta ársins í landinu.

(MTM4). Einnig eru tölur um nemendur sem hafa verið í skiptinámi í spænskumælandi landi (t.d. Erasmus) nokkuð aðgengilegar, en þar sem Cervantes-stofnunin er ekki með aðsetur á Íslandi og býður þar af leiðandi ekki upp á námskeið í spænsku, líkt og Alliance Française gerir á frönsku, eru litlar sem engar upplýsingar aðgengilegar um þennan markhóp (MTM5).

3.3 Tileinkun spænsku sem annars máls á Íslandi (AMM)

Þegar verkefninu var hrundið af stað á Íslandi kom fljótt í ljós að upplýsingar um þá sem stunda formlegt nám í spænsku voru nokkuð góðar og vel aðgengilegar. Vinsældir spænsku á Íslandi hafa verið miklar eins og tölfræðilegar upplýsingar Hagstofunnar gefa ljóslega til kynna, en þar er hægt að nálgast upplýsingar um hvert skólastig fyrir sig. Hér eru helstu undirhóparnir:

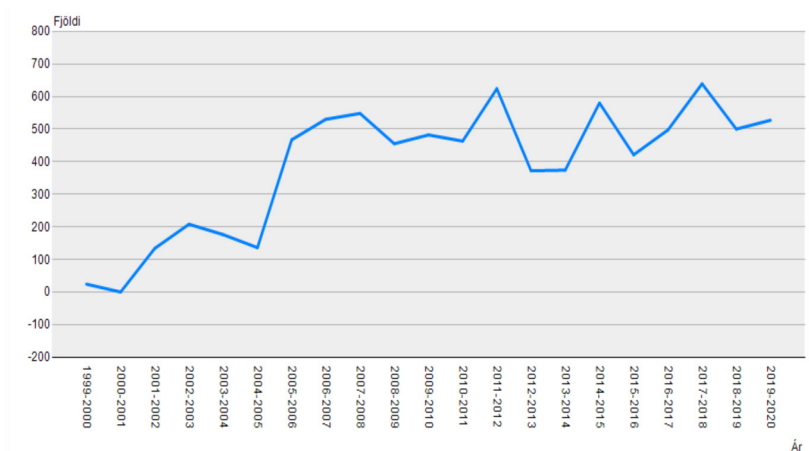
AMM1 – Grunnskólanemendur.

AMM2 – Framhaldsskólanemendur.

AMM3 – Háskólanemar.

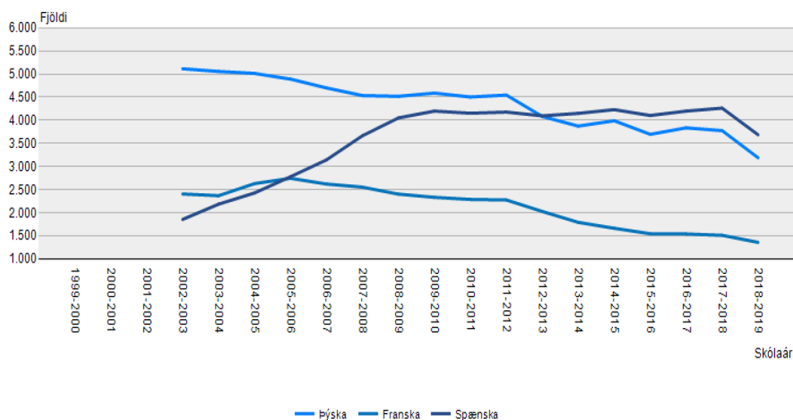
AMM4 – Málaskólanemendur.

Í tölum Hagstofu Íslands má sjá að spænskukennsla í grunnskólum landsins hefur verið með óreglulegum hætti, þ.e. kennsla í málinu hefur verið í boði ef kennari hefur fengist í starfið (sjá töflu 3). Það er fyrst á árunum 1999/2000 sem Hagstofan skráir nemendur á þessu skólastigi í spænsku og þá á síðasta ári grunnskóla, þ.e. í 10. bekk. Það er svo frá og með skólaárinu 2014–2015 sem skráðir eru nemendur í spænsku á öllum stigum grunnskólans, þ.e.a.s. frá sex ára aldri, í nokkrum grunnskólum landsins.

Tafla 3. Fjöldi grunnskólanema sem lærir spænsku 1999–2020 (Hagstofa Íslands).²⁸

Hvað varðar tileinkun spænsku sem annars máls í framhaldsskólum á Íslandi sést glögglega á tölum frá Hagstofu Íslands að nemendum í spænsku fjölgar jafnt og þétt frá árinu 2002 og að á árunum 2012 til 2013 hefur hún skotið bæði frönsku og þýsku aftur fyrir sig.

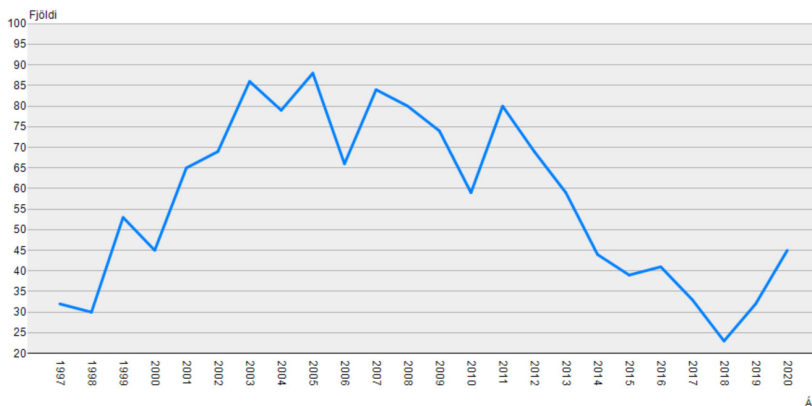

Tafla 4. Framhaldsskólanemar sem læra erlend tungumál (þýska, franska og spænska) 1999–2019 (Hagstofa Íslands).²⁹

²⁸ Sjá: https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag__skolamal__2_grunnskolestig__0_gsNemendur/ SKO02110.px

²⁹ Sjá: https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag__skolamal__3_framhaldsskolestig__0_fsNemendur/ SKO03111.px

Samkvæmt Hagstofu Íslands hefur fjöldi nemenda í spænsku á háskólastigi sveiflast töluvert eftir árum eins og tafla 5 sýnir berlega. Á árunum 2012 til 2018 fækkar nemendum töluvert en hefur farið fjölgandi á síðustu árum.

Tafla 5. Fjöldi nemenda í háskólanámi í spænsku (Diplóma, BA og MA). (Hagstofa Íslands 2022.)³⁰

Útan opinbera skólakerfisins er víða hægt að læra erlend tungumál (AMM4), hvort sem er í fjarnámi við framhaldsskóla eða í endurmenntunardeildum háskóla, málaskólum eða á vegum stofnana sem hafa það hlutverk að stuðla að útbreiðslu viðkomandi tungumáls (Instituto Cervantes, Goethe-Institut, Alliance Française), þ.e.a.s. ef slíkar stofnanir eru með aðstöðu í landinu sem um ræðir hverju sinni. Það getur reynst erfitt að komast að fjölda þeirra sem hafa sótt málanám til þessara aðila þar sem í mörgum tilfellum er um einkafyrirtæki að ræða (málaskólar). Þó má á það benda að á Íslandi er tiltölulega auðvelt að nálgast upplýsingar af þessu tagi miðað við það sem gengur og gerist víða annars staðar. Um þessar mundir er unnið að því að afla gagna.

Vaxandi áhugi á spænsku máli undanfarna áratugi hefur alloft orðið að umfjöllunarefni í fjölmiðlum landsins (sbr. *Morgunblaðið* 2016, *Fréttablaðið* 2021), auk þess sem fjallað hefur verið um vinsældir spænsku á Íslandi í ýmsum samantektum (Erla Erlendsdóttir 2004; Almansa 2004; Hólmfríður Gardarsdóttir og Juan Tomás 2007; Concheiro 2017), og núna nýverið kom út bók þar sem stiklað

30 Sjá: https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag__skolamal__4_haskolastig_0_hsNemendur/SKO04105b.px

er á stóru í sögu spænskukennslu á Íslandi á 20. og 21. öld (Sigrún Ástríður Eiríksdóttir 2020, 271–284).

Þegar kemur að því að bera niðurstöður verkefnisins á Íslandi saman við þær norrænu er sá vandi fyrir höndum að skólakerfið er ekki með sama sniði í löndunum sem um ræðir (Danmörku, Finnlandi, Noregi og Svíþjóð). Þetta á reyndar við um allan samannburð við önnur lönd í Evrópu. Sem dæmi má nefna að í grunnskóla á Íslandi eru börn á aldrinum 6 til 16 ára en á hinn bóginn eru börn í grunnskóla í Þýskalandi til 10 ára aldurs (Eurydice 2019). Fyrir vikið er nauðsynlegt, þegar kemur að því að bera saman menntakerfi á milli landa, að beina ekki augum að eðli og einkenni hvers skólakerfis fyrir sig heldur leitast við að svara eftirfarandi spurningum: (1) Hvenær og hvernig hefst tungumálanám í landinu? (2) Hversu mörg tungumál læra nemendur í skóla? (3) Hversu gamlir eru einstaklingarnir þegar þeir byrja að læra annað mál og hvenær það þriðja? (4) Hversu mörg tungumál læra nemendur? (5) Hvenær geta nemendur valið tungumál? (6) Í samkeppni við hvaða tungumál er spænka? (7) Hvaða getustig eru í boði (A1, A2, o.s.frv.)? (8) Hvaða getustigi eiga nemendur að hafa náð að námi loknu?

Lokaorð

Í þessari umfjöllun var sagt frá samevrópsku rannsóknarverkefni sem fræðimenn innan námsleiðar í spænsku við Háskóla Íslands taka þátt í og lýtur að því að draga upp mynd af stöðu spænskrar tungu í Evrópu. Þá var gerð var grein fyrir framgangi verkefnisins á Íslandi og fyrstu niðurstöður kynntar.

Í upphafi greinarinnar var fjallað um þann kenningalega grunn sem rannsóknin byggir á. Hér var heitið *lýðfræðimálvísindi* eða *lýðfræðileg málvísindi* notað fyrir það sem í erlendum málum kallast *demolingüística* (sp.), *demolinguistics* (e.) og *Demolinguistik* (þ.). Í stuttu máli var gerð grein fyrir upphafi rannsókna á þessu sviði og tengsl sviðsins við fræðasvið eins og lýðfræði og félagsmálvísindi. Því næst var hugað að aðferðafræðinni sem liggur rannsókninni til grundvallar og allir verkefnahóparnir vítt og breitt í Evrópu fylgja. Að lokum var vikið að rannsóknarverkefninu á Íslandi og valdir þættir reifaðir.

Eins og fram kemur í greininni smíðuðu fræðimennirnir Moreno Fernández og Otero Roth (1998, 2006, 2007) líkönin sem verkefnahóparnir styðjast við í rannsókninni. Þeir flokka spænskumælandi fólk í þrjá meginhópa og síðan í nokkra undirhópa í samræmi við færnistig hvers og eins. Mengið sem á í hlut samanstendur í kjarna af móðurmálshöfum (MMH), í ytri hring eru málhafar með takmarkaða málfærni (MTM) og í ysta hring eru hópar sem tileinka sér spænsku sem annað mál (AMM). Undirhópar eru fjórir í fyrsta floknum: MMH1, spænskumælandi innflytjendur sem ekki hafa ríkisfang í búsetulandinu; MMH2, erfðamálsmálhafar af annarri kynslóð innflytjenda sem hafa sterk tengsl við spænskumælandi bakgrunn sinn; MMH3, spænskumælandi innflytjendur með ríkisfang í búsetulandinu; MMH4, spænskunemar sem hafa náð færnistigi C1 samkvæmt samevrópska tungumálarammanum. Í flokki tvö eru fimm undirhópar: MTM1, erfðamálsmálhafar af spænsku eða spænskamerísku bergi brotnir, yfirleitt af annarri eða þriðju kynslóð innflytjenda; MTM2, Evrópubúar búsettir í spænskumælandi landi; MTM3, innflytjendur frá Ameríku og frá Íberíuskaganum af öðrum uppruna (Brasilíumenn og Portúgalir); MTM4, spænskunemar úr framhaldsskólum með takmarkaða færni í málinu; MTM5, spænskunemar sem hafa útskrifast úr málaskóla. Í þriðja flokk falla undirhópar eins og spænskunemendur í grunnskóla (AMM1), í framhaldsskóla (AMM2) og spænskunemar í háskóla (AMM3). Á Íslandi koma allir hópar fyrir, eins og fram kemur í greininni, þótt misvel hafi gengið að afla gagna og upplýsinga um suma undirhópa, en allir norrænu verkefnahóparnir hafa staðið frammi fyrir ýmsum vafaatriðum sem reynt hefur verið að leysa í sameiningu. Og þegar þar að kemur munu helstu niðurstöður íslenska rannsóknarverkefnisins verða bornar saman við niðurstöður hinna norrænu verkefnahópanna (frá Danmörku, Finnlandi, Noregi og Svíþjóð) og heildarniðurstöður munu birtast í sérriti, undir titlinum Kortlagning spænsku á Norðurlöndum, í ritröðinni Kortlagning spænsku í Evrópu. Þegar heildarniðurstöður liggja fyrir er ætlunin að taka upp þráðinn þar sem frá var horfið í þessari grein og kynna það sem helst gæti vakið áhuga á kortlagningu spænsku á Norðurlöndunum annars vegar og í Evrópu hins vegar í samanburði við niðurstöður frá Íslandi.

Fyrir utan að kynna þessa rannsókn sem hér kemur fyrir augu lesenda þá hefur einnig verið fjallað um svið sem sjaldan ber á góma í umræðunni á Íslandi: lýðfræðileg málvísindi, eða lýðfræðimálvísindi. Ætla má að það gæti reynst áhugavert að nýta sér ýmsar af þeim aðferðum sem eru notaðar í rannsókninni til að kortleggja önnur tungumál á Íslandi. Fleiri rannsóknir af þessu tagi gætu gefið at-
hyglisverða mynd af þeim tungumálum sem innflytjendur hafa haft með sér í farteskinu þegar þeir komu til landsins og sem mynda hluta af tungumálalandslagi Íslands nú á dögum.

HEIMILDIR

- Almansa Monguilot, A. 2004. „El español en Dinamarca, Noruega e Islandia“. *El español en el mundo. Anuario del Instituto Cervantes 2004*, 277–337. Madrid: Instituto Cervantes.
- Alvord S. M. og G. L. Thomson. 2020. *Spanish in the United States. Attitudes and Variation*. London: Routledge.
- Arnar Þór Ingólfsson. 2022. „Flóttamenn frá Venesúela fá vernd í hrönnum eftir úrskurð kærunefndar útlendingamála“. *Kjarninn*, 22. ágúst 2022. Sótt í ágúst 2022 af: <https://kjarninn.is/frettir/flottamenn-fra-venesuela-fa-vernd-i-hronnum-um-eftir-urskurd-kaerunefndar-utlendingamala/>
- Belpolity F. og E. Bermejo. 2019. „Heritage Languages sand Spanish Speaking Heritage Language Speakers in the United States“. *Spanish Heritage Learners' Emerging Literacy Empirical Research and Classroom Practice*, 8–24. London: Routledge.
- Berglund, Susana. 2016. „Los indocumentados: Dos caras de la política en los Estados Unidos. Unauthorized immigrants: Divided political views in the United States“. *Tiempo y Espacio* 26/65. Sótt í apríl 2022 af: http://ve.scielo.org/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1315-94962016000100003
- Birna Arnbjörnsdóttir, Þráinn Höskuldsson og Úlfar Bragason. 2018. *Sigurtunga*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Bravo García, E. 2008. *Español internacional. Conceptos, contextos y aplicaciones*. Madrid: ArcoLibros.
- Concheiro, P. 2017. „ELE/EL2 en Islandia: crecimiento y consolidación del español como lengua extranjera“. *Boletín ASELE* 56: 21–23.
- Crevels, M. og P. Muysken. 2015. *Lenguas de Bolivia: Temas nacionales*. La Paz, Bolivia: Plural Editors.
- Emilsson Pescova, R. 2022. „Móðurmál – The association on bilingualism: Enriching language education in Iceland“. *The Nordic-Baltic Region Electronic Newsletter*. Sótt í apríl 2022 af: <http://stil-is.weebly.com/>
- Emilsson Pescova, R. og Hanna Ragnarsdóttir. 2018. „Strengthening linguistic bridges between home and school: experiences of immigrant children and parents in Iceland“. *International Handbook on Research and Practice in Heritage Language Education*. Doi:10.1007/9783-319-44694-3_29
- Erla Erlendsdóttir. 2004. „El español en Islandia“. *Boletín de ASELE* 31: 31–33.
- Erla Erlendsdóttir og Karl Jóhannsson. 2020. „Undir suðrænni sól. Spánarferðir Íslendinga“. *Á fjarlægum ströndum. Tengsl Spánar og Íslands í tímans rás*. Ritstj. Erla Erlendsdóttir og Kristín Guðrún Jónsdóttir. Reykjavík: Háskólaútgáfan og Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur í erlendum tungumálum.
- European Commission/EACEA/Eurydice. 2019. *The Structure of the European Education Systems 2019/20: Schematic Diagrams*. Eurydice Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- GMDAC = *Global Migration Data Analysis Centre*. 2021. Datos migratorios en América del Norte. Sótt í apríl 2022 af: <https://www.migrationdataportal.org/>

- es/regional-data-overview/datos-migratorios-en-america-del-norte
Hagstofa Íslands. <https://www.hagstofa.is/>
- Herrera Lima, F. 2012. „La migración a Estados Unidos: una visión del primer decenio del siglo XXI“. *Norteamérica* 7/2. Sótt í apríl 2022 af: http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1870-35502012000200006
- Hólmfríður Garðarsdóttir og I. Juan Tomás. 2007. „El español en Islandia“ [rafræn útgáfa]. *Enciclopedia del español en el mundo. Anuario del Instituto Cervantes 2006-2007*, 255–257. Madríd: Instituto Cervantes.
- Instituto Cervantes. 2020. „El español en el mundo 2020“. *El español en el mundo 2020. Anuario del Instituto Cervantes*. Ritstýrt af Instituto Cervantes, 17–114. Madríd: Bala Perdida.
- Loureda Lamas, Ó., F. Moreno Fernández, H. Álvarez Mella og D. Scheffler. 2020. „Alemania y sus hablantes de español“. *El español en el mundo 2020. Anuario del Instituto Cervantes* 321–354. Madríd: Instituto Cervantes og Bala Perdida Editorial S. L.
- Loureda Lamas, Ó., F. Moreno Fernández, H. Álvarez Mella og David Scheffler. 2020. *Demolingüística del español en Alemania*. Instituto Cervantes, Universidad de Heidelberg y Universidad de Zúrich.
- Loureda Lamas, Ó., H. Álvarez Mella, C. Blattner. 2021. „La Europa hispanohablante: una mirada demolingüística“. Í *El español, lengua internacional: proyección y economía*, 65–83. Ritstj. José Luis García Delgado. Pamplona: Civitas / Thomson Reuters.
- Menntamálaráðuneytið. 1997. *Um stöðu og þátttöku útlendinga í íslensku samfélagi. Álit nefndar um málefni útlendinga*. Reykjavík. Sótt í apríl 2022 af: https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneytimedia/media/mrnpdf_upplýsing-ar-utgefid/utlending-skyrsla.pdf
- Moreno Fernández, F. og J. Otero Roth. 1998. „Demografía de la lengua española“. *El español en el mundo. Anuario del Instituto Cervantes 1998*. Madríd: Instituto Cervantes Arco/Libros, 59–86.
- Moreno Fernández, F. og J. Otero Roth. 2006. *Demografía de la lengua española*. Madríd: Instituto Complutense de Estudios Internacionales.
- Moreno Fernández, F. og J. Otero Roth. 2007b. „El español en su dimensión demolingüística“. *Circunstancia* 13: 1–9.
- Moreno Fernández, F. 2009. „Integración sociolingüística en contextos de inmigración: marco epistemológico para su estudio en España“. *Lengua y migración*, 1: 121–156.
- Moreno Fernández, F. 2014. „Fundamentos de demografía lingüística a propósito de la lengua española“. *Revista Internacional de Lingüística Iberoamericana* 12 (2), 19–38.
- Moreno Fernández, F. 2020. „La internacionalización del español y su análisis“. *La proyección internacional del español y el portugués: el potencial de la proximidad lingüística / A projeção internacional do português e do espanhol: o potencial da proximidade lingüística*. Instituto Cervantes og Instituto Camões. Lissabon: INCM.
- Schweizerische Eidgenossenschaft. 2020. *Demografisches Porträt der Schweiz. Bestand,*

- Struktur und Entwicklung der Bevölkerung im Jahr 2020*. <https://www.bfs.admin.ch/asset/de/479-2000>
- Sigrún Á. Eiríksdóttir. 2020. „Um upphaf spænskukennslu á Íslandi: Stiklað á stóru“. *Á fjarlægum ströndum. Tengsl Spánnar og Íslands í tímans rás*, 271–283. Ritstj. Erla Erlendsdóttir og Kristín G. Jónsdóttir. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Sorolla Vidal, N. 2017. „La recerca demolingüística: estat de la qüestió i futur“. *Llengua, Societat i Comunicació* 15: 1–5.
- Sorolla Vidal, N. 2012. „Demolingüística“. *Sociolingüística catalana*. Ritstj. Emili Boix-Fuster o.fl. Universitat Oberta de Catalunya. Sótt í apríl 2022 af: <http://hdl.handle.net/10609/50921>
- Statista. „Share of indigenous or native language speakers in Latin America by country“. 2018. Sótt í apríl 2022 af: <https://www.statista.com/statistics/1058273/latin-america-share-indigenous-language-speakers-country/>
- Stjórnarráð Íslands. 2022. „Fjöldi flóttamanna“. Sótt í apríl 2022 af: <https://www.stjornarradid.is/verkefni/utlendingar/flottafoolk/fjoldi-flottamanna/>
- Swann, J., A. Deumert, T. Lillis og R. Mesthrie. 2004. *Dictionary of Sociolinguistics*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.
- Torres i Pla, J. 2011. „La demolingüística en els territoris de llengua catalana“. *Treballs de Sociolingüística Catalana* 21: 183–192.
- Útlendingastofnun. 2022. „Tölfræði verndarsviðs“. Sótt í apríl 2022 af: <https://utl.is/index.php/um-utlendingastofnun/toelfraedhi/toelfraedhi-verndarsvidhs>
- Útlendingastofnun. 2021. „Tölfræði leyfasviðs“. Sótt í apríl 2022 á: <https://utl.is/index.php/um-utlendingastofnun/toelfraedhi/toelfraedhi-leyfasvidhs>
- Verdoort, A. F. 1998. „The Demography of Language“. Í *The Handbook of Sociolinguistics*, 33–44. Ritstýrt af Florian Coulmas. Oxford: Blackwell.
- La demolingüística. „Comptar llengües, usos i persones“. 2017. *Llengua, Societat i Comunicació*, 15.

Dagblöð, tímarit

- mbl.is*. 2016. „Flestir vilja læra spænsku“, *Morgunblaðið* 23. nóvember 2016.
- Fréttablaðið*. 2021. „109 tungumál töluð í íslenskum skólum“, *Fréttablaðið* 22. febrúar 2021.

ÚTDRÁTTUR

Drög að kortlagningu spænsku á Íslandi

Í greininni er sagt frá samevrópsku rannsóknarverkefni sem hverfist um kortlagningu spænsku í Evrópu. Markmið verkefnisins er að grafast fyrir um stöðu spænskrar tungu í álfunni og freista þess að draga upp heildstæða mynd af notkun hennar utan hins spænskumælandi heims. Forgöngumenn rannsóknarverkefnisins eru fræðimenn frá háskólum á Spáni, Þýskalandi og Sviss. Einnig tekur Cervantes-stofnunin þátt í verkefninu. Að verkefninu koma um 30 sérfræðingar og fræðimenn frá ýmsum löndum í Evrópu. Hver verkefnishópur hefur á sinni könnum eitt eða fleiri lönd. Íslensku þátttakendurnir eru í hópnum með fræðimönnum frá öðrum Norðurlöndum en í hópnum eru sérfræðingar frá Árósum, Kaupmannahöfn, Osló, Reykjavík, Stokkhólmi og Tampere. Niðurstöður rannsóknarverkefnisins í hinum ýmsu löndum verða gefnar út á bók í ritröðinni Kortlagning spænsku í Evrópu. Fyrsta heftið í ritröðinni kom út árið 2020 og fjallar um kortlagningu spænsku í Þýskalandi. Á næstunni er von á niðurstöðum rannsóknarhópa í Sviss og Portúgal.

Verkefnishóparnir fylgja sama verklagi og aðferð í öflun og greiningu gagna sem gerir kleift að bera saman niðurstöðu á milli Norðurlanda annars vegar og einstakra landa Evrópu hins vegar. Í rannsóknarverkefninu er aðferðum Moreno Fernández og Otero Roth fylgt en þeir hafa um langt árabil haft forystu um rannsóknir á þessu sviði í spænskumælandi löndum heims, einkum Spáni. Í rannsókninni er byggt á lýðfræðilegum upplýsingum og fellur nálgunin undir það sem kallast lýðfræðimálvísindi, nálgun sem beitir einnig aðferðum félagsmálvísinda. Málhafar eru taldir og flokkaðir eftir færnistigum. Þar ber fyrst að nefna móðurmálshafa, í annan stað málfaha með takmarkaða málfærni og í þriðja lagi þá einstaklinga sem hafa tileinkað sér spænsku sem annað mál og búa yfir mismunandi og jafnvel takmarkaðri málfærni.

Lýkilord: lýðfræðimálvísindi, spænska í Evrópu, spænska á Ísland

ABSTRACT

Mapping Spanish in Iceland

In this article the preliminary results on Spanish language competence in Iceland are presented, as part of an ongoing interdisciplinary research project called Spanish in Europe (s. El español en Europa), directed by scholars at the Heidelberg Center for Iberic-American Studies and the University of Zurich. The project brings together over 30 scholars from across Europe, where the Icelandic participants join forces and collaborate with colleagues from Denmark, Finland, Norway and Sweden. The aim of the project is to map proficiency levels and the use of Spanish in Europe by focusing on the dynamics of migration, demography and education. The Cervantes Institute in Madrid is responsible for the publication of the results in a series of reports, initiated in 2020 with a volume on Spanish language in Germany. The volumes on Switzerland and Portugal are scheduled to be published later this year. The results from the Nordic countries will be published together in a special volume the following year.

The project falls within the field of demolinguistics, an approach that combines both quantitative and qualitative data, applying methods used in sociolinguistics and demography. The article describes a methodology (Moreno Fernandez & Otero Roth 1998, 2006, 2007; Moreno Fernandez 2014) by which speakers are counted and categorized according to their level of competence into three groups: the first includes native speakers of the subject language, the second comprises those individuals with limited competence due to several factors (e.g., second- or third-generation heritage language speakers) and the third group is composed by learners of Spanish in different educational stages. Examples and data from those specific groups in Iceland are provided. Such methodology shared by all research teams enable the comparison of results between the Nordic countries and the rest of the European continent.

Keywords: Demolinguistics, Spanish in Europe, Spanish in Iceland